

O'SPIRINLAR DAVRIDA AQLIY RIVOLANISH VA KASB TANLASH

Murxashev Axmadxon Olimjon o'g'li

Andijon davlat universiteti Ijtimoiy iqtisodiy
fanlar fakulteti Amaliy psixologiya yo'nalishi
3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ilmiy maqolada o'spirinlik davrida kasb tanlashning ahamiyati va jarayonlari tahlil qilinadi. Kirish qismida, o'spirinlarning intellektual rivojlanishi va tasavvur qila olish layoqatining kasb tanlashdagi roli haqida umumiy ma'lumotlar keltirilgan. Bilim bo'shlig'i, kasb tanlash jarayonida o'spirinlarning individual xususiyatlari va qiziqishlari yetarlicha o'rganilmaganligini ko'rsatadi. Tadqiqot usuli sifatida amaliy psixologiya sohasidagi tajribalar va kuzatuvlar tahlil qilingan. Topilmalar shuni ko'rsatadiki, o'spirinlarning kasbiy tanlovlari ularning aqliy rivojlanish darajasi va tasavvur qila olish layoqatiga bog'liq. Natijada, tasavvur etish qobiliyati yuqori bo'lgan o'spirinlar kasb tanlashda muvaffaqiyatliroq ekanligi aniqlangan. Ushbu tadqiqotning ma'nosi shundaki, o'spirinlarning kasbiy rivojlanishida tasavvurning ahamiyatini hisobga olish, ularning kelajagini belgilashda muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: tasavvur, Radio, televidenie, ilmiy –ommabop asarlar, kinofilmlar, fan va texnika.

O'spirinlar aqliy rivolanishda tasavvurning ahamiyati juda katta, chunki inson biron bir ishni qilishga kirishar ekan, albatta uning natijasini tasavvur eta olishi kerak. Tasavvursiz hech qanday ishni to'g'ri rejalashtirish mumkin emas. O'spirinda tasavvur qila olish layoqati yaxshi rivojlangan bo'lsagina, uo'z hayotidagi idealni tasavvur eta oladi. Va shunga ko'ra uzoq va yaqin rejalarni tuzadi. Xozirgi yigit va qizlarni 30 –40 yil avvalgi tengqurlari bilan solishtirganda ularning umumiy saviyalari naqadar o'sganligini ko'rish mumkin. Intellektual qiziqishlar doirasi keng va ko'pqirralidir. Radio, televidenie, ilmiy –ommabop asarlar, kinofilmlar, fan va texnika taraqqiyotida muxim rol o'ynamoqda.

Lekin o'spirinlar qiziqishlari aksariyat xollarda o'z tanlagan kasb va yo'nalish shuningdek, hayotiy rejalariga asoslangan bo'ladi. O'spirinlik yoshiga kelib yigit, qizlarning dunyoqarashlari yuksak pog'onaga ko'tarila boshlaydi. Bu esa o'spirinning tashqi olamni tushunishiga, baxolashiga bo'lgan munosabatlarini aniqlashga yordam beradi. O'spirinlar dunyoqarashi endi ularning ilmiy, falsafiy, siyosiy va diniy qasharlari tizimidan iboratdir. Hayotda turli xil kasblar mavjud. Bir odam bir necha xil kasblarni egallashi mumkin, lekin shu bilan birga xar bir kasb shu qadar murakkabki inson o'z hayotini asosan ana shu bir kasbga bag'ishlashi mumkin. Shu asosda kasb tanlash muammosi vujudga keladi. Aslida kasb tanlash barcha davridan boshlab, bolalarning rolli o'yinlarida ko'rinadi.

Demak bola o'yin orqali to'la kasblar va shu faoliyat bilan tanisha boshlaydi. Masalan: «magazin» yoki «bozor» o'yini orqali bola ham «sotuvchi» ham «xaridor» bo'la oladi, «pul» va «tovar» bilan muomila qilishni o'rganadi. Bu bosqichni kasb tanlashga tayyorgarlikni boshlanish bosqichi deb atash mumkin. Keyingi yosh davrlarda bu tayyorgarlik turli faoliyatlarda va turlicha ko'rinishlarda davom

etadi. «Men kim bo'laman?» savoliga to'qnash keladi. Ma'lum bir kasbda faoliyat ko'rsatishni boshlayotgan o'spirin unga intellektual, ijtimoiy –psixologik hamda axloqiy jihatdan tayyor bo'lishi kerak.

O'smirlik davrining oxirlari va o'spirinlik yoshiga kelib, ularda mexnat ko'nikma va malakalari rivojlanadi. Bu ko'nikma va malakalaridan ularning kelgusidagi kasbiy faoliyatlari bilan to'g'ridan – to'g'ri bog'liq. Tajribalarning ko'rsatishicha, agar o'spirinlik davriga kelib unda kelgusida yaxshi kasbiy layoqatlarni yuzaga kelishiga umid bog'lash qiyin. Misol uchun bolalik paytlarida texnika bilan muomila qila olmagan, slesarlik asbob –uskunalaridan foydalana olmagan, o'z qo'li bilan manidir bajara olmagan bola talantli injener konstruktor bo'lib yetishi ancha mushkul yoki litsey va kollejlarda matematik, lingvistik, badiiy –ijodiy layoqatlarini ko'rsata olmagan bola katta bo'lganida xech qachon kuchli matematik, filolog yoki musavir bo'lib yetisha olmaydi. Xar qanday kasbiy ko'nikma va malakalarning o'sishi avvalo o'spirin intellektining umumiy rivojlanganlik darajasiga bog'liq. Shuning uchun ham bu davrdagi o'spirinlar intellektining rivojlanishiga alohida e'tibor berish lozim.

Bu yoshdagi bolalarga muloqotga kirishish ehtiyojining mavjudligi ham juda muxim, lekin u yetakchi emas, faqat tanlagan kasb va yo'nalishlari bo'yicha mashg'ul bo'lmagan o'spirinlarga ko'proq tengdoshlari bilan muloqotda bo'lishiga ehtiyoj sezadilar. Bu yoshdagi bolalar mexnat faoliyati bilan xuddi kattalardek shug'ullana oladilar. Ilk o'spirinlik davrini kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarning shakllanishi uchun senzitiv davr deb xisoblash mumkin. O'zining kasbiy taqdirini tasodifan yoki noto'g'ri etilishi murakkab ichki kechinmalarga, ikkilanishlarga, ziddiyatlarga olib kelishi mumkin. Bu esa yigit va qiz hayoti uchun ham, jamiyat uchun ham katta zarar keltiradi.

O'spirinlarni xali to'la katta deb xisoblab bo'lmaydi. Chunki ularning shaxsiy xususiyatlari xali bolalikni kuzatish mumkin. Bu ularning fikrlarida berayotgan baxolarida, hayotga va o'z kelajaklari munosabatlarida ko'zga tashlanadi. Ko'pchilik o'spirinlar maktabni tugatish vaqtiga kelib ham kasb tanlashga nisbatan maosuliyatsiz yondoshadilar. Bu davr o'spirinning axloqan o'z –o'zini anglashi shuningdek, axloqning yangi bosqichiga o'tishi bilan xarakterlanadi. Intelekti yaxshi rivojlangan o'spirinlar kattalarni tashvishga solayotgan masala muammolarini tushina oladilar va ularni muxokama eta oladilar.

O'spirinlar juda ko'p muammoli savollarga javob o'ylaydilar. Ularning diqqatini ko'proq axloqiy masalalar tortadi. Agar kichik maktab yoshidagi o'quvchilar uchun axloqiy masalalarni yechish manbai –bu ular uchun o'qituvchilar bo'lsa, o'smirlar bu savollarga javobni ko'proq tengdoshlari davrasida qidiradilar. O'spirin yoshdagilar esa savollarga to'g'ri javobni topishda ko'proq kattta kishilar foydalanadigan manbalarga murojaat etadilar. Bunday manbalar asosan real, ko'pqirrali, murakkab insoniy munosabatlar va ilmiy – ommabop badiiy, publitsistik adabiyotlar, sanoat asarlari, matbuot, radio, televidenie bo'lib xisoblanadi. Bugungi o'spirinlarga hayotga nisbatan xushyor, aqliy – amaliy qarash, erkinlik va mustaqillik xos. Ulart xaqqoniy bo'lish tushunchasiga ham real tarzda yondoshmoqdalar. Masalan o'rgan yillardek «xaqqoniylik bu hammaga bir xil emas, balki xar kimdan imkoniyatiga qarab va hammaga ishiga yoki inson manfaatalriga qo'shgan xissasiga qarab belgilanadi» deb tushunadilar va talqin etadilar.

Maktabni tugallash vaqtiga kelib juda ko'p o'smirlar axloqiy jihatdan shakllangan va ma'lum axloq normalari qatoylashgan xususiyatlarga ega bo'ladilar. O'spirinlarda axloqiy dunyoqarash bilan bir qatorda ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, ilmiy, madaniy, diniy va boshqa soxalar bo'yicha ma'lum bir qarashlar vujudga keladi. Juda ko'p yillardan beri o'spirinlarni yaxshilik va yomonlik, xaqiqat va noqonuniylik, axloqiylik va axloqsizlik masalalari tashvishlantirib keladi. Xozirgi davr o'spirinlari xar bir narsaga ishonuvchan yoki salbiy munosabat xos bo'lmay, balki hayotga real, aqliy, amaliy qaraydigan, ko'proq erkin va mustaqil bo'lishga intiluvu yoshlaridir. O'spirinlar ongli ravishda egallangan axloq normalari asosida o'z xatti-xarakatlarini yo'lga solishiga intiladilar. Bu esa, avvalo

o'spirining o'zini anglashining o'sishida namoyon bo'ladi. O'zini anglash murakkab psixologik struktura bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Birinchidan bolada tashqi olamdagi predmet tasiridan paydo bo'lgan sezgilari o'z tanasi bilan farq qila boshlaganda vujudga keladi.

Ikkinchidan o'zining shaxsiy "Men"ligini aktiv faoliyati asosida anglashi.

Uchinchidan o'zining psixik xususiyati va xislatlarini anglashi.

To'rtinchidan ijtimoiy, axloqiy o'z-o'ziga baxo berishning ma'lum sistemasini anglashi.

Mana shu elementlarni barchasi bir-biri bilan funksional va genetik bog'lagandir. Lekin bularni hammasi sizga ma'lumki, bir vaqtning o'zida shakllanmaydi. Bolaning «men»ligini anglashi taxminan 3 yoshda paydo bo'ladi, bunda bola shaxsiy olmoshni ishlata boshlaydi. Hozirgi vaqtga kelib bu yosh zamon shiddatiga hamohang tarzda yoshargan deyishiniz mumkun. 3 yoshdan 1.5 2 yoshga. Masalan: men, meniki, mendan va x.o. o'zining psixik sifatlarini anglash va o'z-o'ziga baxo berish o'spirinlik yoshida, borgan sari ko'proq ahamiyat kasb eta boshlaydi.

Xulosa qilib aytkada o'spirinlik davrida o'spirinning atrofidagi muhit va qiziqilshlar o'zaro to'qnashadi. Va bu davir yosh davrlar Ichida eng muhim davr xisoblanadi. O'spirin bu yosh davridan qancha oz inqirozlar bilan o'tsa kelgusidagi faoliyatida shunchalik osonroq bo'ladi.

O'spirinning kasb tanlashida uning qiziqishlari va tanlagan kasbida o'zini qay darajada ko'ra bilishi muhim va ahamiyatlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Iragimov X.I. Abdullaeva Sh.A. Pedagogika. (o'quv qo'llanma). Toshkent: "Fan". 2004
2. Z.T.Nishonova. Mustaqil ijodiy fikrlash. – T.: Fan. - 2003.
3. G'oziev E.G'. Umumiy psixologiya: darslik. I, II kitob. T., 2002.
4. Ибрахимов, Б. (2023). НИ ВЕСЕЛОВСКИЙ КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬ СРЕДНЕЙ АЗИИ. *Interpretation and researches*, 1(4).
5. G'ulomjonov, O. (2023). OILAVIY HUQUQLARNI AMALGA OSHIRISH VA OILAVIY MAJBURIYATLARNI BAJARISH. *Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi*, (7), 856-860.
6. Абдуллаев, А. Н. (2020). SOCIAL AND ECONOMIC FACTORS OF COUVOLUTION PROBLEMS. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(8), 150-155.
7. Tolibjonovich, M. T., & Rahimjon o'g'li, G. O. (2021). Prerequisites for the Development of a Leasing Mechanism in Public-Private Partnership. *International Engineering Journal For Research & Development*, 6 (SP), 5.